

מה קורה פה

בחודש אדר השנה, לרגל השקת ספר חדש שלי,¹ השתתפתי במשדר רדיו של בייביסי לצד מרווין קינג, שהיה נגיד בנק אנגליה (הבנק המרכזי של בריטניה) בעת הקריסה הפיננסית ב-2008. גם הוא הגיע לדבר על ספר חדש שפרסם, ספר שכתב עם הכלכלן ג'ון קיי. שמו הוא "אי-ודאות רדיקלית: קבלת החלטות לעתיד בלתי ניתן לדיעה".² הזכרתי כאן את הספר הזה לא מזמן, בשיחתנו לפרשת אמור.

מגפת הקורונה החלה באותם ימים להיות מורגשת בבריטניה, והיא גרמה לשני הספרים שלנו להיעשות רלבנטיים באופן שלא יכלנו לחזות. ספרי, שנקרא "מוסריות: שיקום הטוב המשותף בעידן מפורד", עוסק באיזון השברירי בין ה"אני" ל"אנחנו": האינדיבידואליזם לעומת הטוב המשותף. ספרם עוסק בדרכי קבלת החלטות לגבי עתיד שאין יודעים מה הוא צופן.

הדרך המודרנית לקבל החלטות במצבים כאלה היא לחדד ולעדן טכניקות חיזוי בעזרת מודלים מתמטיים. הצרה היא שמודלים מתמטיים ישימים בעולם מופשט, מוגדר וניתן לכימות, ואינם יכולים להתמודד עם אופייה הסבוך והמפתיע של המציאות. אין בכוחם להביא בחשבון את מה שדונלד רמספלד כינה "הדברים הבלתי-יודעים שאיננו מכירים" ונסים ניקולס

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

טאלב טבע להם את המונח "ברבורים שחורים": דברים שאיש לא צפה, ואשר חוללו תמורה בסביבה. אנו חיים בעולם של אי-ודאות רדיקלית.

כיוון שכך, המחברים מציעים גישה אחרת. בכל מצב קריטי, הם ממליצים, שאלו "מה קורה?". הם מצטטים את אסטרטג הניהול ריצ'רד רמלט: "חלק ניכר ממלאכת האסטרטגיה הוא הניסיון להבין מה קורה עכשיו. לא רק להחליט מה לעשות, אלא להתמודד עם הבעיה הבסיסית יותר של הבנת המצב".³ בעולם של אי-ודאות, הנרטיב הוא רכיב חיוני בקבלת החלטות מוצלחת. עלינו לשאול: מהו הסיפור שהמצב הנוכחי הוא חלק ממנו?

לא רמלט ולא קינג וקיי מצטטים את איימי צ'ואה, אבל ספרה 'שבטים פוליטיים' הוא מחקר קלאסי על אי-הבנת מצב-עניינים.⁴ פרק אחר פרק היא מתעדת מדיניות-חוץ אמריקנית הרת אסון, מווייטנאם עד עיראק, שנגרמה מכך שקובעי המדיניות לא הבינו חברות שבטיות. מלחמות לא יעזרו להפוך ארצות כאלו לדמוקרטיות ליברליות. ומי שאינו מבין זאת נידון לכבז שנים רבות, טריליוני דולרים, ורבבות חיי אדם.

אולי ייראה מוזר לומר שבספר מאת שני כלכלנים בני זמננו נמצא המפתח לפענוח תעלומת המרגלים שבפרשתנו. אבל הדבר נכון.

אנחנו חושבים שאנחנו מכירים את הסיפור. משה שלח שנים-עשר מרגלים לתור את הארץ. עשרה מתוכם חזרו עם דו"ח שלילי. הארץ טובה, אך אי אפשר לכבוש אותה. העם חזק, הערים בצורות, התושבים ענקים ואנחנו כחגבים. רק שניים מן התריסר,

יהושע וכלב, הביעו עמדה אחרת. אפשר לנצח. הארץ טובה. ה' לצידנו. בעזרתו לא ניכשל.

על פי הקריאה הזאת, ליהושע ולכלב היו אמונה, ביטחון ואומץ, ולעשרת האחרים לא. אך קשה לקבל זאת. הלוא גם העשרה ידעו שה' היה איתם. הוא היכה למענם את מצרים, ואך זה עתה ניצחו בני ישראל את עמלק כשמשוה הרים ידיו לשמיים. איך יכלו עשרה מנהיגים אלה, נשיאי שבטים, שלא לדעת כי גם את יושבי ארץ כנען אפשר יהיה, בעזרת ה', להכריע?

אבל אולי אין זה הסיפור הנכון. אולי השאלה כאן איננה אמונה, ביטחון ואומץ. אפשר שהשאלה שעל הפרק היא "מה קורה פה". שהנושא הוא הבנת מצב־העניינים – והנזק שנגרם כשהיא אינה קיימת. התורה עצמה רומזת לנו שזוהי הקריאה הנכונה; והיא מאותתת על כך בדרך מרתקת.

בעברית המקראית יש שני פעלים המציינים ריגול: "לחפור" ו"לרגל". לא זה ולא זה מופיעים בפרשה. וזהו עצם העניין. במקום הפעלים הללו אנו פוגשים, תריסר פעמים, לא פחות, את הפועל הנדיר "לתור". פועל זה הוחיה בעברית המודרנית, במובן המצוין בשם העצם הנגזר ממנו: תייר. הברדל עצום יש בין תייר למרגל. מסתבר שהברדל זה נכון גם לגבי לשון המקרא.

המלבי"ם מסביר את ההבדל בפשטות. לתור הוא לחפש אחר הטוב והיפה. כך אכן עושים תיירים. הם הולכים אל היפה, אל המרהיב, אל המרשים. הם אינם מכלים את זמנם בניסיון למצוא את הרע. לחפור ולרגל מציינים את ההפך. עניינם הוא חיפוש החולשות ונקודות התורפה. והרי זה תפקידו של מרגל. השימוש הבלעדי בפרשה בפועל לתור, תריסר פעמים דווקא, מלמדנו

כי תריסר נשיאי השבטים לא נשלחו למשימת ריגול. אבל רק שניים מהם הבינו זאת.

כעבור כמעט ארבעים שנה שב משה וסיפר על המאורע, בתחילת נאומו הפרדה שלו מהעם (דברים א, כב-כד). הוא השתמש בפעלים לחפור ולרגל. שימוש נרחב בשורש רגל נעשה בפרק מב בבראשית, המספר על בואם של אחי יוסף למצרים לשבור אוכל. יוסף האשים אותם כי הם "מרגלים". המילה מופיעה שבע פעמים בפרק ההוא. יוסף אף מגדיר שם מהו מרגל: "מַרְגְּלִים אַתֶּם! לְרֵאוֹת אֶת עֲרוֹת הָאָרֶץ בְּאַתְּם!" (מב, ט) – כלומר לגלות היכן היא עירומה ממגן.

הסיבה לכך שעשרה מן התריסר חזרו ובפיהם דו"ח שלילי לא הייתה חוסר אומץ, ביטחון או אמונה. הסיבה הייתה שהם לא הבינו כלל את משימתם. הם חשבו שהם נשלחו למשימת ריגול. אבל התורה כלל אינה מזכירה בפרשתנו את המילה ואת דומותיה. העשרה פשוט לא הבינו מה קורה.

הם חשבו שתפקידם למצוא את ערוות הארץ, את נקודות התורפה והפגיעות שלה, לגלות היכן אפשר לפרוץ את הגנתה. הם חיפשו ולא מצאו. העם חזק והערים בצורות. מנקודת מבט זו, הם אכן נאלצו לחזור עם בשורות רעות על כך שאין די בשורות רעות לגבי הארץ: אין בה נקודות חולשה המקילות על כיבושה. הם חשבו שהוטל עליהם להיות מרגלים, ועשו את מלאכתם זו. הם היו כנים וגלויים. הם דיווחו על מה שהם ראו. על יסוד המודיעין שאספו הם יעצו לעם לא לתקוף; לא עכשיו, ולא מכאן.

אך הם טעו: הם לא נועדו להיות מרגלים. הם התבקשו לתור, לא לחפור או לרגל. משימתם הייתה לתור, לחקור,

לִילָה, לִרְאֵתְכֶם בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָּהּ, וּבְעֵנַן יוֹמָם” (דברים א, לב-לג). ה' עתיד היה להראות להם מהיכן להיכנס לארץ והיכן לתקוף.

העם צריך היה דבר אחר לגמרי. משה כבר אמר להם שהארץ טובה מאוד, “אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ” (שמות לג, ג). אבל משה לא ראה את הארץ מימיו – ואם כך, למה יאמינו לו? דרושה הייתה להם עדות ראייה חיה. זו הייתה משימתם של השנים-עשר. ובאמת הם ביצעו את המשימה הזאת. כשחזרו, הדבר הראשון שאמרו היה “בָּאֵנוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זָבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ הוּא וְזֶה פְרִיָּהּ” (במדבר יג, כז). אבל כיוון שעשרה מהם חשבו שמשימתם הייתה לרגל, הם המשיכו ואמרו שהכיבוש בלתי אפשרי, ומרגע זה האסון היה בלתי-נמנע.

ההבדל בין העשרה לשניים לא היה קיומם של אמונה, אומץ וביטחון, אלא הבנת הסיפור. מרתק בעיניי לראות שכלכלן בכיר ונגיד לשעבר של הבנק המרכזי של בריטניה טוענים בזכות חשיבותו של הסיפור, הנרטיב, בתהליך קבלת ההחלטות בתנאי אי-ודאות קיצוניים. אמת זאת מונחת בעומק פרשתנו.

עשרת המרגלים חשבו שהם חלק מסיפור ריגול. לכן הם חיפשו את הדברים הלא נכונים, הגיעו למסקנה שגויה, ריפו את ידי העם, הכריתו את תקוותו של דור שלם, ונחתם בהם, עד עצם היום הזה, חותם הקלון של האחריות לאחד הכישלונות החמורים ביותר בתולדות עם ישראל. קראו בספרה של איימי צ'ואה 'שבטים פוליטיים' שהזכרתי קודם, ותגלו ניתוח דומה מאוד לכישלונות הנוראים של ארה"ב בווייטנאם, באפגניסטן ובעיראק.⁶

לנסוע, לראות מהי הארץ ולדווח. הם היו צריכים לראות מה טוב בארץ, לא מה רע בה. אך אם כך, מה תכליתה של שליחות כזאת?

דומני כי התשובה נמצאת במאמר חז"ל המובא במסכת קידושין, “אסור לאדם שיקדש אישה עד שיראנה” כלומר לפני שיראנה; והטעם: “שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו”, ומוטב שדבר כזה לא יקרה לאחר הקידושים.⁵ אז, כשהם כבר נשואים, עלולים להיווצר מתחים ביניהם; והלוא נצטוונו, ממשיכה הגמרא, “ואהבת לרעך כמוך”. על כן, בתמצית: תחילה רואים, ורק אז אוהבים.

הדבר נכון גם לנישואים בין עם לארצו. בני ישראל הלכו אל הארץ שהובטחה לאבותיהם. אך איש מהם לא ראה אותה מימיו. ממה אם כן ישאבו כוחות להילחם לכיבושה? הם היו עלולים לקדש ארץ בלי לראותה תחילה. לא היה להם מושג למען מה הם נלחמים.

שנים-עשר האנשים נשלחו לתור את הארץ ולספר עליה דברים טובים, כדי שהעם יידע שראויה ארץ זו להילחם עליה. משימתם הייתה לתור ולראות, לא לרגל ולגנות. אבל רק שניים מהם, יהושע וכלב, הקשיבו כראוי והבינו לשם מה נשלחו: להיות עיניים לעדה, עיני העם הרואות את היופי והטוב בארץ המחכה לו, הארץ היעודה לו מימי אביו אברהם.

בשלב הזה, בני ישראל לא היו צריכים מרגלים. כפי שאמר משה כעבור שנים רבות: “וּבְדָבָר הַזֶּה אֵינְכֶם מְאֲמִינִם בְּה' אֱלֹהֵיכֶם. הִהְלַךְ לְפָנֵיכֶם בְּדֶרֶךְ לְתוֹר לָכֶם מְקוֹם לְחַנְתְּכֶם – בְּאֵשׁ

אני כותב שורות אלו כשמגפת הקורונה בשיאה. האם מישהו כבר גילה מהו הסיפור שאנו מצויים בו? אני מאמין שהסיפור שאנו מספרים משפיע על ההחלטות שאנו מקבלים. אם נטעה בזיהוי הסיפור, אנו עלולים לגזול מדור שלם את עתידו. אם נשכיל להבינו נכונה, כמו יהושע וכלב, נוכל להרקייע שחקים.

- Jonathan Sacks, *Morality: Restoring the Common Good in Divided Times*, Hodder, 2020. 1
- John Kay and Mervyn King, *Radical Uncertainty: Decision-Making for an Unknowable Future*, Bridge Street, 2020. 2
- Richard Rumelt, *Good Strategy/Bad Strategy*, Crown Business, 2011, 79. 3
- Amy Chua, *Political Tribes*, Penguin, 2018. 4
- קידושין מא ע"א. 5
- דוגמה חיובית יותר נקבל אם נשווה בין תוכנית מרשל לאחר מלחמת העולם השנייה לבין צעדי העונשין בהסכמי ורסאי אחרי מלחמת העולם הראשונה. השוני ביניהם מבטא שוני בין שני נרטיבים: המנצחים מענישים את המפסידים, או המנצחים עוזרים לשני הצדדים להשתקם. 6